

Kırgızistan'da Dinî Günler ve Bayramlar

Kemal POLAT*

ABSTRACT

This study is depends on an emprical method and it is substained by Kyrgyz's literal sources. In this study, We investigated to traditions and public beliefs concerning to religious days, nighthts, and feasts in Kyrgyz society.

There are three eves and different beliefs about ancestor souls on these days in Kyrgyz society. In Ramadan which believed in as month salvation from sins, there is a tradition "Caramazan". Night recognized and celebrated as "Kandil night" is only "Kadir night". Because of the beliefs in ancestor's souls, Ramadan feast is called "feast of deads"; also Kurban feast is called "feast of alives" in terms of social character.

Keywords: *feast of deads, feast of alives, religious days, Kyrgyz society, tradition, public beliefs, ancestor souls.*

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na üye olan devletlerden biri de Kırgızistan'dır.

Kırgızistan'ın doğusunda Doğu Türkistan, Çin, güneybatısında Özbekistan, kuzeybatı ve kuzeyinde Kazakistan yer alır. Güney sınırını ise Tacikistan ve Pamir Dağları çevreler¹.

Bu gün çoğunluğu Kırgızistan'da yaşayan Kırgızlar, tarihi verilere göre en eski Türk toplumlarından biri olmanın yanında, geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu, göçebe bir hayat tarzına sahip, muhafazakâr bir karakter sergileyen, gelenek ve inançlarına sıkı sıkıya bağlılığı ile bilinen bir toplumdur. Bu özelliklerinden dolayı onların günlük hayatında ecdâtlarından kalan birçok gelenek ve görenek tüm canlılığı ile halâ yaşamaktadır². Kırgızların, geçmişleriyle olan bağlarını kopartmadan devam ettirme özellikleri ve söz konusu gelenekleri onların millî varlıklarını korumalarında ve bağımsızlıklarına kavuşmalarında büyük rol oynamıştır.

Kırgızlar, kaynakların verdiği bilgilere göre diğer Türk toplumluluklarına nazaran daha geç Müslüman olmuşlardır. Onların İslâm'ı kabul etmeleri uzun yıllar almıştır. Bunda Kırgızların göçebe bir toplum olmaları ve dağlık bölgelerde yaşamış olmalarının etkisi büyüktür. Bütün bunlara rağmen günümüzde Kırgızlar'ın tamamı Müslüman'dır

* **Arş. Gör. Dr.** Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı/Erzurum. E-mail: kpolat@atauni.edu.tr

1 Geniş bilgi için bkz., R. Rahmeti Arat, "Kırgızistan" Maddesi, **MEB İslam Ansiklopedisi**, c. VI, İstanbul, 1977, s. 735-741; Ramazan Özey, **Dünya Platformunda Türk Dünyası**, İstanbul, 1999, s. 190-191

2 Kırgızların günlük hayatındaki gelenek ve inanışları hakkında geniş bilgi için bkz. Kemal Polat, "Kırgız Türklerinin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları", **Türkler**, c.19, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 551-560

ve geçmişte onlar bu manevî değerlerini çok ağır bedeller karşılığında korumuşlardır³. Kırgızların koruyarak günümüze kadar getirdikleri manevî değerlerinden bazıları da onların dinî günleri ve bayramlarıdır. Bilindiği gibi her konuya ekonomik açıdan bakan Sovyet yönetimi, orucun ortaya çıkışında ekonomik sebeplerin olduğunu ileri sürmüştü; kurbanı ise, ilk dönemlerde tabiat karşısında yenik düşen ve güçsüz kalan insanın, onun merhametini kazanmak için başvurduğu bir çare olarak yorumlamış, bunlarla mücadele ederek aleyhinde yayınlar yapmış ve dinî bayramları da ideolojiji tehlikeye düşüreceği endişesiyle yasaklamıştır⁴. Dolayısıyla dinî hayatın önemli bir bölümünü teşkil eden dinî günler ve bayramlarla ilgili yaşayan gelenek ve inanışların tespit edilmesi, Kırgızların günümüzdeki dinî durumları hakkında bir kanaate varma açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma, empririk bir araştırmanın ürünüdür. Ancak Kırgızların yazılı kaynaklarından yararlanma yoluna da gidilmiştir. Yani sadece katımlı gözlem, mülakat ve izlenimlerimize dayalı bir araştırma olmayıp, yazılı kaynak ve belgelerle de desteklenen bir çalışmadır.

Bu çalışmada Kırgızların arefe günleri, ramazan günleri, kandil geceleri ve dinî bayramları ile ilgili günümüzde yaşayan gelenek ve inanışları ele alınacaktır. Konu işlenirken bu hususlarla ilgili dinî bilgiler vermekten ziyade, tamamen Kırgızların yöresel inancı ve âdetlerine yer verilmeye çalışılacaktır.

Arefe Günleri

Arefe, haccın en önemli farzı olan "vakfe"nin yapıldığı yerin (Arafat) diğer adıdır. Vakfe, kurban bayramının bir gün öncesi olan zilhicce ayının dokuzuncu günü burada yapıldığından bu güne *yemu arefe* (arefe günü) veya Türkçe'de kısaca arefe denmiştir. Kurban bayramından bir gün öncesine mahsus olan "arefe" tabiri, Türkçe'de ramazan bayramından bir gün öncesi için de kullanılmaktadır. Bunun gibi belli gün ve bayramlardan bir gün öncesine veya önemli bir olay ya da olayların cereyan ettiği bir dönemden önceki günlere de Türkçe'de arefe denmektedir⁵. Kırgızlar'da "arefe" kelimesinin yerine "arapa" kavramı kullanılmaktadır.

Türkiye'dekinden farklı olarak Kırgız Türklerinde üç arefe günü mevcuttur. Bunlar,

1. Arapa (şek günü)
2. Ramazan Arapası (Ramazan Arefesi)
3. Kurman Arapası (Kurban Arefesi) dir.

1. "**Arapa**" (**şek günü**): Ramazan ayının, diğer bir ifadeyle orucun başlama-sından bir önceki gündür. Bu gün Kırgızlar'da âdeta bayram gibi kutlanır. Erkenden kalkılarak sabah namazına gidilir. Namazdan sonra yaşlılar imamla beraber toplu halde mezarlığa giderler. Mezarlıkta ölülere hitaben topluca "*Assolom aleyküm! Müslüman mominler*" (Esselam aleyküm Müslüman müminler) denir ve Kur'an okunup dua edilir. Sonra herkes kendi yakınının mezarının başına gider ve kuran okur. İhtiyarlardan sonra o gün gençler ve kadınlar mezarlığa gidip yakınlarına kuran okur, dua ve niyazda bulunurlar. Ayrıca mum (çırak) yakıp mezarın üstüne koyarlar. Yayıgın bir uygulama olarak mum, pamuk yağına batırılarak yakılır. Çünkü çıkan duma-

3 Mustafa Erdem, "Kırgızistan'da Dinî Hayat", *Türk Yurdu*, Kasım 2001, c. 21, sayı 11, s.74

4 Geniş bilgi için bkz. Seyfettin Erşahin, *Türkistan'da İslam ve Müstümanlar* (Sovyet Dönemi), İlahiyat Vakfı yayınları, Ankara 1998, s. 276-282

5 Bkz. M. Özgü Aras, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Arefe" mad. c. 3, İstanbul 1991, s. 351-352

nı ölünün ruhunun kokladığına ve bundan çok memnun olduğuna inanılır. Dolayısıyla sevap bir iş olarak telakkî edilir. Belli günlerde mezarlıklarda mum yakma âdeti Hıristiyanlıkta da mevcuttur. Dolayısıyla Kırgızların, mezarın üzerinde mum yakma uygulamasında Hıristiyanlık'tan etkilenmiş olabilecekleri akla gelebilir. Ancak kaynak kişilerimiz bunun, böyle bir etkilenmeden değil de, ata-babalarından kalan bir uygulama olduğunu ifade etmektedirler. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de arefe günü kabir ziyaretleri yapılmaktadır. Bazı yörelerde bu ziyaretler bayram namazını müteakip yapılır. Ancak yaygın uygulama, arefe günü yapılanıdır.

Arapa günü uygulanan başka bir pratik de şöyledir: Mezarlığı ziyaret eden bazı ziyaretçiler bir piyale (kâse) içine yemek koyarak, onu mezarın üzerine bırakırlar. İnanışa göre kişi, ölen yakınlarından birisini rüyasında görürse, bu rüya ölenin aç kaldığına ve kendisinden yiyecek istediğine yorumlanır. Dolayısıyla kişinin sevdiği yemekler yapılarak piyaleyle mezarın üzerine konur. Daha sonra tekrar giderek piyaleyi ters çevirip, mezarın üzerinde bırakırlar. Uğursuzluk getireceği ve günah olacağı inancıyla kimse bunu mezarın üzerinden almaz. Bu uygulamanın Geleneksel Türk Dini inanışıyla doğrudan alakalı olduğu açıktır. Bunu sadece Eski Türk inanışlarıyla sınırlandırmak da mümkün değildir. Zira Kırgızistan'ın yer aldığı coğrafyada da yaygın bir uygulamadır. Meselâ, Hindistan'da Tanrı heykellerine yemekler sunulurken, Çin'de ölümlerin ihtiyacı olduğu düşüncesiyle mezarlara yiyecek ve içecekler konmaktadır. Benzeri bir uygulama eski Mısır'da da vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse kabirlere yiyecek ve içecek sunulması, pek çok toplumda müşterek olan bir uygulamadır.

Arapa günü sabah namazından sonra mezarlığı ziyaret eden yaşlılar, bundan sonra grup halinde, önceki ramazandan sonra yakınları vefat eden kişilerin evlerini ziyaret eder, Kur'an okur, dua ederler. Gittikleri evde üzerine ekmekler konmuş vaziyette dastarkonu (sofrayı) hazır bulurlar. Kur'an okuyup dua eden misafirler bu ekmeklerden bir lokma alıp yerler ve çıkarlar. Buna Kırgızlarda "Nan oğuz tiyuu" denir⁶.

Arapa günü akşamı maddî durumu iyi ve zengin olanlar pilav pişirerek fakirlere dağıtır, komşularını da toplayarak bu pilavdan ikram eder. Eve toplanan komşular pilav yemeğe başlarken bir piyaleyle onlara azar azar soğuk su içirilir. Yemekten sonra ya o evde ya da camide topluca ilk teravih namazı kılınır.

6 *Nan Oğuz Tiyuu*, Kırgızlarda çok önemli bir gelenek olup, misafirperverlikle alakalı bir husustur. Geleneğe göre, gerek davetli, gerekse davetsiz gelen misafiri Kırgızlar çok sıcak karşılar, adres sormaya geleni bile önce eve alıp ona sıcak çay, kırmızı ikram eder, sonra gideceği yeri gösterirlerdi. Çünkü Kırgız inanışına göre eve gelen biri boş çıkmamalı, ona hiç olmazsa bir lokma ekmek ikram edilmelidir. Buna "Nan Oğuz Tiyuu" (Ağza bir lokma ekmek alma) denir. Kapiya gelen bir insana evin genç kıızı, hemen evden birkaç ekmeği üst üste koyarak, büyük bir saygı ve nezaket içinde misafirin önüne getirir. Misafirde o ekmekten bir lokma keserek yer, dua ve teşekkür eder. Eve gelen bir insanın boş çıkmaması gerektiği gelenek ve inanış bir atasözünde şöyle dile getirilmektedir: "Üyge kirgen kuru çıkpayt, körgö kirgen tiruu çıkpayt" (Eve giren boş çıkmaz, kabre giren diri çıkmaz). Birisinin misafir geldiği ev kut düşmüş gibi kabul edilir, yedi adam misafir gelse birinin hızır olduğu söylenir. (bkz. Akmataliyev, Amanur Seydaliyev, *Kırgızdın Köönörbos Döölöttörü*, Bişkek, 2000., s. 62-63.) Misafirin eve bereket getireceğine inanılır. (bkz. S., Esengeldiyev, *Uluttuk Cana Dinî Traditsiyalar Cönündö*, Frunze, 1969, s.19.) Eve gelene bir şey ikram edememe durumu, Kırgızlar'da utanç vesilesidir. Nitekim bir atasözünde "Bargança meymen uyalat, Bargan son üy eesi uyalat" (Gidene kadar misafir utanır, gittikten sonra ev sahibi utanır) denerek bu hususa işaret edilmektedir. (Bkz. *Birmin Kırgız Elinin Makal-Lakaptarı*, Bişkek 2000, s.102.)

2. Ramazan Arefesi, ramazan bayramından bir önceki gündür. Bu arefe gününde de sabah namazdan sonra mezarlıklar ziyaret edilir, Kur'an okunur.

3. Kurban Arefesi: Kurban bayramından bir önceki gündür. Bu arefe gününde "cıt çıkarma" (Koku çıkarma) adı verilen bir âdet vardır. Buna göre önce tavada kaynatılan az miktardaki yağa biraz un dökülerek karıştırılır ve kokusunun yayılması sağlanır. Bu kokunun ata ruhlarına gideceğine ve onları memnun edeceğine inanılır. Sonra kendilerine kutsallık atfedilen, borsok (yağda kızartılmış küçük hamur parçası), kattama (katmer-kete) pişirilir aile içinde yenir. Kur'an okunup dua edilir, ata ruhlarına bağışlanır. Bu uygulamaların büyük sevap olduğuna inanılır.

Kırgızlarda arefe günleri ile ilgili bazı halk inanışları vardır. Buna göre arefe günlerinde çamaşır yıkanmaz. Çünkü inanışa göre ölü ruhları arefe günlerinde evleri ziyaret etmeye gelir. Çamaşır yıkanır da kirli su etrafa dökülürse bu, ölü ruhlarını rahatsız eder ve eve gelmelerini engeller. Ölü ruhlarının memnun edilmemesi ise ailenin başına bir belâ ve felaket gelmesine yol açabilir. Yine arefe günlerinde iğne kullanılmaz ve elbise dikilmez⁷. Arefe günleri hiçbir iş ve temizlik yapılmadığı için bugünlerden önce temizlik işleri bitirilir. Kaynak kişilerimizin ifadesine göre arefe günleri banyo da yapılmaz. Demek ki Türkiye'de yaygın bir inanış olan "Arefe Suyu ile yıkanma" uygulaması Kırgızistan'da yoktur. Bilindiği gibi Anadolu'da "Arefe Suyu" kutsal kabul edilip, birçok ruhi ve fiziki hastalıklara iyi geleceğine inanılır. "Arefe Suyu" olarak isimlendirilen arefe günü banyo yapma geleneği Türkler'in, Geleneksel Türk Dini inanışlarındaki su kültürünü devam ettirisinin canlı örneği kabul edilmektedir⁸. Ancak bu uygulama, İslâmî bir format kazanmıştır. Zira arefe suyu, "zemzem suyu" gibi kabul edilmektedir. Dolayısıyla Kâbe'deki mukaddes kabul edilen zemzem suyunun arefe günü bütün evlerde aktığına ve bu suyla yıkananların maddî ve manevî şifa bulacaklarına inanılmaktadır.

Ramazan Günleri

Kırgızlarda, oruç kelimesi "orozo", İftar kelimesi "ooz açuu", sahur ise "ooz beki-tuu, saarlık ve zoor" kavramları ile ifade edilir.

Ramazan günleri Kırgızlar'da oldukça neşeli ve sevinç içerisinde geçmekte, İslâmî inanca uygun olarak ramazan ayı, günahlardan arınma ve temizlenme ayı kabul edilmekte, orucun sosyal, tıbbî birçok hikmetlerinden bahsedilmektedir⁹. Her akşam sırayla beş-altı komşu birbirlerine iftar yemeği vermektedir. Bu yemekte muhakkak çorba ve aş (Kırgız pilavı) yapılmaktadır. Yemekten sonra Kur'an okunmakta ve dua edilmektedir. Teravîh namazı, ya evlerde topluca kılınmakta ya da camiye gidilmektedir. Teravîh namazının kılınışı Türkiye'deki gibidir. Bazen dört, bazen de iki rek'atte bir selam verilmektedir. Dört rekatta bir Hz. Peygamber'e selât-ü selam getirilmektedir.

Kırgızlar, genelde ramazan oruçlarını tutarlar. Ramazan ayı girerken çeşitli dergi, gazete, ve yıllıklarda ramazan ayı ve oruçla ilgili haber ve bilgilere yer verilir. Nitekim oruç hakkında şu bilgiler verilmektedir. "Oruç, sadece karnı aç bırakmak değildir. Gözün, kulağın, dilin ve yüreğin(kalbin)de oruç tutması lazımdır. Örneğin, dilin orucu,

7 Arefe günü dikiş dikilmeyeceyi ve herhangi bir iş yapılmayacağı inanışı Türkiye'de bazı illerde mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. Yaşar Kalafat, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 45-46

8 Bkz. Ali Rafet Özkan, "Geleneksel Türk Dini ve Nevruz", *İlkyaz Bayramı Nevruz Bildirileri*, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları: 6, Erzurum 1998, s. 26-27.

onu yalan söylemekten, bir insanı kötölemekten ve dedikodudan uzaklaştırmaktır. Gözü edepsiz, kötü şeylere bakmak, kulağı dedikodu vb. sözlere meylettirmek yerine; gözü din/iman derslerine, kulağı doğru söz ve Kur'an dinlemeye hasretmek gerekir"¹⁰.

Ramazan günlerinde Kırgızlarda düğün yapılmaz. Yine ramazan ve kurban bayramı arasında düğün yapmak ve nikah kıymak hoş karşılanmaz ve doğru sayılmaz. Bu uygulama, Türkiye'deki "İki bayram arasında nikah kıyılmaz" halk inancının aynısıdır. Diğer bir ifadeyle Anadolu'daki bu inanış Kırgız halk inanışlarında da aynen yer almaktadır. Bütün İslâm alemi ve Türkiye'de iki dinî bayram vardır. Şöyle bir düşündüğümüzde iki bayram arasında olmayan gün yoktur. Diğer bir ifadeyle herhangi bir gün ya ramazan bayramıyla kurban bayramı arasında, ya da Kurban bayramı ile ramazan bayramı arasında yer almaktadır. Dolayısıyla "iki bayram arasında nikah kıyılmaz" demek, "Senenin hiçbir gününde nikah kıyılmaz" demekle aynı anlama geleceğinden büyük bir yanlışlığa düşülmüş olur. O halde bu inanış dinî bir hüküm değildir. İki bayram arasında nikah kıyılmayacağı inancı, Ramazan ile Kurban bayramı arasındaki iki aylık kısa zamanda sosyo-ekonomik şartların düğün yapmaya elverişli olmayacağı anlayışından kaynaklanmış olabileceği gibi, diğer taraftan dinî bayramların Cuma gününe rastlaması halinde, bayram namazı ile, mecazî anlamda bayram kabul edilen Cuma namazı arasındaki telaşlanmayı önlemek amacıyla matuf olduğu şeklinde de izah edilmektedir¹¹.

Kırgızlarda ramazan gecelerini neşeli kılan bazı âdet ve gelenekler vardır. Bunlardan en önemlisi "Caramazan" geleneğidir.

Caramazan

Caramazan hem millî hem de dinî bir gelenektir. "Caramazan" sözünün nereden geldiği, hangi milletin sözü olduğu tartışılmakta, bunun iki sözcükten oluştuğu üzerinde durulmaktadır. Bunlardan biri, "ey !" anlamına gelen "Ya" nidası, diğeri ise Arapça "Ramazan" kavramıdır. Buna göre Caramazan, bu iki kelimenin birleştirilmesiyle oluşmuş bir söz olup "ey ramazan" anlamına gelmektedir.

Caramazan geleneğine göre, ramazanın on beşinci gününden sonra gençler toplanarak, at üzerinde veya yaya olarak köyü dolaşır her eve uğrarlar. Caramazan şarkısını söylerler. Bunun üzerine cömert ve zengin adamlar caramazanı söyleyen gençlere bazen koyun, at vb. verdikleri gibi çoğunlukla kurut, yağ, şeker, borsok gibi yiyecekler verirler¹².

Orta Asya'da caramazan söylemek Kırgızlar ve onlara komşu olan Kazaklar arasında yaygındır. Daha çok Kırgızlar'ın millî bir geleneği sayılan Caramazan, sadece ramazan ayında söylenmektedir. İrticalen söylenip o anki duruma ve konuya göre yeni şiirler üretildiği için buna "Halk Folkloru" da denmektedir. Caramazan önemli bir gelenek olduğu için onun bazı kuralları ve şartları mevcuttur. Buna Göre,

9 Bkz. "Orozo Ayt, Ramazan Ayı- Künödön Tazalanuu Ayı", *Kırgızistan 2000*, (Kündör, Adamdar okuyalardın cınaması), Bişkek 2000, s. 15

10 Bkz. a.g.m., *Kırgızistan 2000*, s. 15-16

11 Bkz. Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, (2. Baskı) Ankara 1995, s.29-31; Kalafat, *İslâmiyet ve Türk Halk İnançları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 46; Cuma gününün, Müslümanlar arasında haftalık bayram olduğu konusunda geniş bilgi için bkz. İbrahim Bayraktar, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Bayram" mad., c.5, İstanbul, 1995, s. 260-261

12 Bkz., Üsöyün Karasayev, *Nakil Sözdör*, Bişkek 1995, s. 126

1. Caramazan söyleyen insan eğer reşit çağda ise oruç tutmalıdır.
2. Caramazan sevap için söylenmeli, başka herhangi bir menfaat güdülmemelidir.
3. Caramazan söyleyenler, ev sahibinin verdiği almaları ısrarcı olmamalıdır.

Topladıkları yiyecek ve hediyeleri kendi aralarında âdilce paylaştıkları gibi, yoksullara, fakirlere, yetimlere de verip onlardan dua almalıdırlar.

4. Caramazan, bir eve iki defa söylenmez. Dolayısıyla eskiden olduğu gibi, kendi köyünde değil de, mümkün olduğu kadar komşu köylerde söylemeye çalışılmalıdır¹³.

Caramazan ırları (şiiir ve şarkıları), İslâm dini Kırgızlar arasında yayılmaya başladıktan sonra ortaya çıkan folklorik bir türdür. Ramazan ayında halk, orucunu açtıktan sonra her bir eve giderek söylenen bu şarkı ve şiiirlere Kırgızlar "Caramazan" adını verir. Caramazan, söylenen şiiirlerin adı olduğu gibi, bu geleneğin de adıdır. Eskiden caramazanı sadece çocuklar değil, büyükler ve akınlar da söylerdi. Caramazan şarkılarını, gelenek gereği şarkıcılar veya hevesli ve kabiliyetli gençler söyleyip kendi maksatlarını dile getirirler. Caramazanı başta sevap için ya da zevk ve eğlence olsun diye söyleyenler bulunduğu gibi, çoğunlukla ufak tefek hediyeler ve çeşitli yiyecekler almak için söyleyenler de mevcuttur. Bunu çoğunlukla çocuklar ve gençler söyler, temel metni caramazanın maksadı yönünde olup bu şiiirlerin başına din ile ilgili sözler ve sonuna da dua eklenir. Eskiden daha yaygınken günümüzde yiyecek toplamak için pek yapılmamaktadır¹⁴. Caramazanın içeriği oruç tutma, fitır sadakası verme vb. gibi dini görevleri hatırlatmaktan ibarettir. Caramazan söyleyenlere yukarıda da bahsedildiği gibi ev sahibi, un vb. çeşitli şeyler verir. Caramazan söyleyenler bazen bununla yetinmeyip, varsa evin küçük çocuğunu ya da yaşlısını överek şarkı söylemeyi uzatırlar. Ev sahibi de onları boş bırakmayıp para, mal, kalpak ve çeşitli büyük hediyeler verir¹⁵.

Burada caramazan şiiir ve şarkılarına örnekler vermek istiyoruz. Daha iyi anlaşılması için karşılıklarını Türkçe anlamlarını yazacağız.

Assolom aleykum caramazan
On eki ayda bir kelgen orozo can
Orozonuz kabul bolsun bayeke can
Bul orozo canı bar kaydan kelgen,
Makka menen Madina caydan kelgen,

Adır adır toolordon,
Aygır minip men keldim.
Aygır oozun tartalbay,
Uşul üyge tüş keldim.

Uşul üydün üzügü,
Ak koçkordun çuudasi,
Uşul üyde ceneyim,
Azırak uktap tındaçı.

Esselam aleyküm, Caramazan,
Oniki ayda bir gelen ramazan can,
Orucunuz kabul olsun Ağabey can.
Bu ramazan canı var nerden gelmiş,
Mekke ile Medine denen yerden gelmiş.

Tepe tepe dağlardan,
Aygır binip ben geldim.
Aygır ağzını çekemeyip,
İşte bu eve düşüp geldim.

İşte bu evin örtüsü,
Beyaz koçun derisi,
İşte bu evde yengeciğim,
Az uykuyla dinlenesin.

13 Bkz. "Caramazan Aytkanı Bilesiz bi?", **Kırgızistan 94**, Okuyalar Cildaması, Bişkek 1993, s. 25-26

14 Bkz., Z. Bektenov- T. Baycıyev, **Kırgız Adabiyatı**, 2. baskı, Bişkek 1993, s. 59

15 Bkz., Eminali Mambetkızı, "ırım-Cırım, Kaada Salttardan", **Kırgızdar**, C.IV., Bişkek 1997, s. 579

Töpödökü tört cıldız,
Batayın dep, baratat,
Bingenim caman tay ele,
Catayın dep baratat.

Caramazan aytıp keldik eşiğinizge,
Kudayım uul bersin beşiğinzge
Kazan ayak kaldırayt,
Kurut alıp catatbeyim,
Kurut bolso alıp çık,
Katır kutur çiyaylı¹⁶.

Assalam aleyküm catkan baylar,
Altın menen kümüşge batkan baylar.
Iramazan aytıp keldik, eşiğinizge,
Kök koçkordoy, bala bersin beşiğinizge¹⁷.

Bu ve benzeri şiir ve şarkıları söyleyen gençler, yukarıda bahsettiğimiz hediyelerini alırlar. Sonunda şöyle bir dua ederler:

“Balanız Batır bolsun
Kızınız Kanıkey olsun
İlgeniniz kilem bolsun
Mingeniniz düldül bolsun. (âmin)

Tepedeki dört yıldız,
Batmak üzeredir,
Bindiğim kötü at idi,
Yatmak üzeredir.

Caramazan söyleyip geldik eşiğimize,
Allah'ım oğul versin beşiğimize.
Kazan ayak kaldırım,
Kurut alır mıyım ki?
Kurut varsa alıp çık,
Katır kutur çiynevelim.

Esselam aleyküm yatan zenginler,
Altın ile gümüşe batan zenginler.
Iramazan söyleyip geldik eşiğimize,
Gök koç gibi çocuk versin beşiğimize.

“Çocuğunuz kahraman olsun,
Kızınız Kanıkey olsun,
Astığınız kilim olsun,
Bindiğiniz düldül olsun.” (âmin)

Görüldüğü gibi bu duada çocukların kahraman olması istenmektedir. Bu husus Kırgızlar için oldukça önemlidir. Çünkü onlara göre göçebe hayatın şartlarına dayanmak ve bağımsızlık mücadelesinde başarılı olmak kahramanlık gerektirmektedir. Nitekim Kırgızlar, onlara benzemesi, onlardaki olağanüstü yeteneklerin kendi çocuklarına da geçebileceği dileği ve inancı ile günümüzde çocuklarına Manas, Balbay, Semetey vb. gibi Kırgız Kahramanlarının adlarını koymaktadırlar. Kanıkey, Manas'ın hanımıdır. Dolayısıyla kızın Kanıkey olmasının istenmesi de anlamlıdır. Zira Kırgızlara göre en iyi evlilik örneği Manas ile Kanıkey'in evliliğidir. Bu anlayış, Manas'ın mitolojik Kahraman olmasından kaynaklanabileceği gibi, evliliğin şekliyle de alakalıdır. Çünkü Manasın babası, dünür giderek Kanıkey'i istemiş, başlık parası ödeyerek onu gelin etmiştir. Kırgızlara göre en mutlu aile de yine Manas ile Kanıkey'in ailesidir. Dolayısıyla günümüzde kız kaçırma ve boşanmaların arttığı gözlenen Kırgızistan'da her bir kızın, Kanıkey gibi bir evlilik yapıp, mutlu bir yuva kurmasını istemek oldukça anlamlıdır. Yine kilim ve düldül fenomenleri göçebe hayatta asıl ihtiyaçlardan olup zenginliğin de sembolüdür. Nitekim günümüzde, “Bindiğiniz düldül olsun” yerine “Bindiğiniz mercedes olsun” diyenlere de rastlamaktayız. Çünkü geçmişte zenginliğin göstergesi at iken, günümüzde mercedes kabul edilmektedir.

Kadir Gecesi

Bizim tespit ettiğimiz kadarıyla Orta Asya'da özellikle Kırgızistan'da kandil geceleri pek bilinmemekte, dolayısıyla kutlanmamaktadır. Bunların içerisinde sadece Kadir gecesi bilinmekte buna oldukça da önem verilmektedir.

16 Bkz. Bektenov- Bayciyev, *Kırgız Adabiyatı*, s. 59-60

17 Bkz. *Kırgızistan 2000*, (Kündör, Adamdar Okuyalardan Cınaması), Bişkek 2000, s. 16-17

Kadir gecesi Kırgızların hepsi için en ulu ve en kutsal gecedir¹⁸. Kadir gecesi hakkında Kırgızların bu konudaki anlayışlarını yansıtan şu bilgiler verilmektedir: "Kadir gecesi Ramazan ayı içinde bir gece olup, başkalarından farklı olarak kendince bir öneme sahiptir. Çünkü Kur'an bu gecede yeryüzüne inmiş, Peygamberimiz, Allah'ın Kerametinin açılışını kabul etmiştir. Onun için Kadir gecesine çok büyük önem verilip, Kur'an'ın hürmetine Kutsal bir gece kabul edilmiştir. Ramazan ayı insan için temizlenme yenilenme ayıdır. İnsanın ruhî dünyasını zenginleştiren bu ayın içerisinde kadir gecesinin hakikatine yetip, onu dualarla, ibadetlerle geçiren insan, günahlarından %100 kurtulur. Kadir gecesi bin aydan hayırlıdır. Bin ay seksen yıla karşılık gelir. Bir başka ifadeyle insanın, ömür boyu affettiremediği günahlarını Kadir gecesinde affettirmesi mümkündür"¹⁹. Onun için bütün Kırgızlar Kadir gecesini karşılamak üzere sabırsızlıkla beklerler. Buna Kırgızlarda "Kadir Tün Tosu" (Kadir Gecesini karşılama) denir²⁰.

Ramazanın 27. gecesi Kırgızlar tarafından büyük bir merak ve hürmetle beklenir. Kadir Gecesinin kutsiyeti ve önemi Kırgızlar arasında oldukça büyük olup bu gece, iyiliğe zenginliğe açılan bir kapı olarak kabul edilir²¹. Kırgızların dinî inançlarına göre bu gecede Müslümanların başına bir yıllık rızıkları bölünüp verilir. Cebrâil (a.s), yere iner Allah'ın emriyle insanın bir yıllık rızığını hesaplayıp sıralar. Kim Allah'tan iyilik isteyerek bu gece zikir edip sabahlarsa melekler onların rızıklarını bol verir, bereketli olması için dua ederler²².

Yukarıdaki dinî inançlar yanında, Kırgızlar arasında Kadir gecesiyle ilgili bazı halk inanışları da mevcuttur. İnanışa göre Kadir Gecesinde bir melek veya Hızır uçup yeryüzüne iner. Eğer o gözükürse ağaçlar ona selam verir. Bu melek indiğinde insan rastladığı bir demire dokunursa onun altın olacağına inanılır. Kırgızlar arasında bu inanışa kaynaklık eden bir mitolojik hadise şöyledir: "Bir evli çift bu gecede dua edip Allah'tan altın diliyorlarmış. O arada bir ışık görünmüş. Kadın korkarak kocasının elini tutmuş ve kocası altın olmuş. Ertesi yıl kadir gecesinde aynı şeyi tekrarlamış kocası normale dönmüş".

Genel kanaate göre Kadir Gecesi'nde ne dilenirse Allah onu eksiksiz verir. Bu umutla gece kutlanır. Akrabalar ve komşular toplanır, geç saatlere bazen sabaha kadar yemek yer, namaz kılar, Kur'an okur dinî sohbet yaparlar. Kadir gecesi için özel yemekler yapılır, sofralar donatılır. O gün herkes erkenden evine gelir geceye hazırlanır. Kadınlar kadir gecesinin gündüzünde öğle vakti toplanıp Kur'an okur dua eder, akşamki programı netleştirirler. Kadir gecesine erkenden hazırlık yapmak âdettir. Karasu ilçesinin Otuz Adır köyünde ziyaret ettiğimiz Patikan Kadırahunova adlı pazarcı bir kadının, iş nedeniyle kadınların Kur'an okuma programına katılmadığı, eve erkenden gelip geceye hazırlanamadığı için Kadir gecesinin feyiz ve bereketinden faydalanamayacağını söylediğine, bunun için çok üzümlü ağladığına şahit olduk.

Görünen o ki, Kırgızistan'da diğer kandil gecelerinin bilinip kutlanmadığı halde sadece kadir gecesinin tanınması ve ona bu kadar önem verilmesi, onun Kur'an kaynaklı olmasındandır. Bu gece yere melek indiğinde dokunulan şeyin altın olaca-

18 Bkz, Kemaluddin Kan Sadıkcın -T. Kenceev "Kadir Tün", **Oş Canırgı**, 20.11.2000. s.7

19 Bkz. "Kadir Tün", **Kırgızistan 2000**, s.15-16

20 Bkz, Karasayev, **Nakil Sözdör**, s. 140

21 Bkz, Karasayev, **Nakil Sözdör**, s.140; Seyfettin Erşahin, **Kırgızlar ve İslamiyet**, Göçebe Bir Türk Boyunun İslamlaşma Tarihi Üzerine Bir Deneme, S/E/K Yayınları, Ankara, 1999, s. 90

22 Bkz, Sadıkcın "Kadir Tün", s. 7

ğına inanılması, altının Kırgızlarda bolluk ve bereketin, zenginliğin temsili kabul edilmesindedir. Bütün toplumlarda altın zenginliği çağrıştırmaktadır.

Dini Bayramlar

Bayram bolluk, bereket, rahatlık, sevinç ve neşe günü demektir. Bayram günleri, milletlerin hayatında önemli bir yer tutmakta dinî ve millî bir karakter taşımaktadır. Bayramlar, aynı zamanda her milletin kültür hayatının en güzel ifadelerinden birisidir²³.

Bayramlar, toplumların hayatlarında olağanüstü günlerdir. Bu günlerde yaşanan heyecanın derecesi, insanların ahlak anlayışıyla orantılı olmakta, bazı toplumlarda başka zaman yapılması hoş karşılanmayan hatta suç oluşturan hareketlerin büyük bir serbestiyet içinde yapıldığı görülürken²⁴, bazı toplumlarda da önceden yapılmasında sakınca görülmemeyen birtakım davranışların, özellikle dinî bayramlarda yapılması yasaklanmaktadır. Örneğin Katolik ve Protestanlar'da (Paskalya'dan önceki kırk gün) arefesine rastlayan karnaval ve faşing kutlamaları, günümüzde "toplucu deşarj olma" şeklinde yorumlanan bir eğlenme çılgınlığına dönüşmüş durumdadır. Diğer taraftan Kırgızlarda "içki içme" normal günlerde yadırganmayan bir durumken, dinî bayramlar ve nevruz bayramında içki içilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Kırgızların "Nevruz", "Çeçkor", gibi millî; "Ramazan", "Kurban" gibi dinî bayramları vardır. Yaklaşık yetmiş yıldır Sovyetler Birliği'nin kutlanmasına müsaade etmediği bu bayramlar, günümüzde Kırgız Devleti tarafından da desteklenerek halk arasında birlik ve beraberliğin pekişmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Bu bayramlar ekonomik olarak sıkıntılı ahlara rastlansa bile oldukça büyük ilgi ve coşkuyla kutlanmaktadır²⁵. Burada Kırgızların, Ramazan ve Kurban bayramı olmak üzere iki dinî bayramı ile ilgili yaşayan gelenek ve inanışlar ele alınacaktır.

Ramazan Bayramı

Kırgızlarda Ramazan Bayramı "Orozo Ayt", "Büyük bayram" diye adlandırılır ve ileride bahsedileceği gibi Ata ruhları ile ilgili uygulamalardan dolayı ölenlerin bayramı olarak kabul edilir. Ayrıca atalar bayramı, atalar günü, atalardan kalan kutsal gün, tatil olarak da telakkî edilir²⁶. Yine Kırgızların dinî inançlarına göre Ramazan ayında ağzı, gözü, dili, ve eli ile oruç tutanlara Allah (cc) bu bayramı hediye etmiştir. Bu bayramı hediye etmesi O'nun oruç tutan kullarından razı olduğunun işaretidir²⁷. Ramazan Bayramı'nda herkes normal günlere göre daha temiz ve nispeten yeni elbiselerini giyer. Gelinler ve kızlar evlerin önünü bahçe ve yolları süpürür, erkekler yanlarına erkek çocuklarını da alarak bayram namazına gider. Namazdan sonra herkes tanış, dost ve komşularını evine davet eder, zengin sofralarda ağırlandılar. Yemekten sonra Kur'an okunarak ölen anne baba ve akrabaların ruhuna başışlanır²⁸. Bayram

23 Geniş bilgi için Bkz. Abdurrahman Küçük, *İslam ve Günümüz Meseleleri*, Ankara 1991, s. 72-83

24 Bkz. Sargon Erdem, *TDV İslam Ansiklopedisi*, "Bayram" mad., c.5, İstanbul 1992, s. 257-258

25 Bkz. Balbay Alaguşov, *Eldik Mayramdar*, Bişkek, 1993, s. 4

26 Bkz. *Kymyz, Computers, Custom, Other Writings*, Bişkek 1995, s. 52

27 Bkz. "Kadır Tun", *Kırgızistan 2000*, s. 15-16

28 Bkz. Alaguşov, *Eldik Mayramdar*, s. 35;

namazından sonra genelde mezarlıklar ziyaret edilir. Orada Kur'an okunup dua edilir, mezarlar temizlenerek evlere dönülür. Bayram Günü özellikle bir yakını vefat edenlerin evleri ziyaret edilir, pata kılınır (dua edilir). Buralarda kesilen koyunun çorba, et ve pilavından yenir. Ramazan Bayramı bu yönüyle matem havası taşıdığı için "matem ayı" veya yukarıda işaret edildiği gibi "ölüler bayramı" olarak da adlandırılır. Bunun dışında komşu ve akraba ziyaretlerine gidilir. Bu ziyaretlerde imkanlar ve yakınlık ölçülerine göre çeşitli hediyeler verilir²⁹.

Bayram günü evlerde Kırgız yemeklerinin en güzelleri yapılır. Gelen misafirlere ikram edilir. Akşam olunca çocuklar da dahil olmak üzere bütün fertler toplanır. Cin şeytan ve kötü ruhlardan korunmak için tütsü yakılır. Sonra da dua edilir.³⁰ Kırgızlar, Ramazan Bayramı'nın birinci günü geçmişlerinin ruhlarının kendilerini ziyaret ettiklerine inanırlar. Bu nedenle Ramazan Bayramının birinci gününde "borsok" adı verilen, yağda kızartılmış küçük ekmek parçalarını geçmişlerinin ruhları için Kur'an okutup bu borsokları halka dağıtırlar.³¹ Borsok yapmak üzere tavaya yağ koyarken "ölmüşlerimizin ruhuna" derler. Kırgızlar'ın inanışına göre bayram günü eve gelen ölü ruhları, dirilerden dua bekler. Eğer onları hatırlayıp, Kur'an okutulmazsa razı olmadan giderler anlayışı yaygındır³². Onun için yukarıda da ifade ettiğimiz gibi arefe ve bayram günleri ruhlara bağışlanarak Kur'an okutulur.

Ramazan Bayramı çok derin ve temiz duygularla kutlanır, çocuklara bayramlık elbiseler alınır. Komşular birbirlerine ekmek pilav ve borsok getirip ziyaret ederler. Bütün dargınlar barışır, hastalar ziyaret edilir. Her taraf iki gün önce temizlenir. Çünkü temizlenmeyen evi "ata ruhları"nın ziyaret etmeyeceğine ancak evler temiz olursa onların ziyarete geleceğine inanılır.

Bir yakını vefat edenler Ramazan Bayramı gelince muhakkak bir koyun kesip yukarıda bahsedildiği şekilde ziyarete gelenlere ikram ederler.

Görüldüğü gibi Kırgız Türkleri'nde Ramazan bayramı Atalar kültü ile ilişkilendirilmiş; Ramazanın bitişi, bayram kutlaması yanında Ataların anılması ve ata ruhlarını memnun etme gayreti olarak uygulama alanı bulmuştur. Bu günde yenilen yemekler, ataların ruhuna hasredilmiş görünmektedir. Ayrıca Ramazan bayramı, bir yakını vefat eden insanlara yeniden başsağlığı verme ve onların acılarını paylaşma gibi fonksiyon da icra etmektedir. Bu yönüyle Türkiye'deki ilk bayram anlayışına benzerlik arz etmektedir. Bilindiği gibi Anadolu'da "ilk bayram anlayışı" vardır. Buna göre bir yakını vefat eden aileler için, ölüm olayından sonraki bayram "ilk bayram" olarak adlandırılır ve diğer bayramlara göre oldukça sönük, hatta matem içerisinde geçer. Bütün tanıdıklar, "ilk bayramı" olan eve ziyarete giderler. Bu uygulamada büyük küçük farkı aranmaz. Bu ziyaretler, bayramlaşmadan daha çok taziye vermek içindir. Böylece bir taraftan yakını vefat edenin üzüntüsü giderilmeye çalışılırken, diğer taraftan da âdeta yeni cenaze çıkmış gibi bir durum oluşmakta, küllenmiş acılar tazelenmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de de günümüzde bütün canlılığıyla devam ettirilen bu uygulama, eski Türk inanışlarının kalıntısıdır.

29 Blz, Erdem, **Kırgız Türkleri** Sosyal Antropoloji Araştırmaları, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000. s. 248

30 Blz, Erdem, **Kırgız Türkleri**, s. 249

31 Blz, Karasayev, **Nakil Sözdör**, s. 91

Kurban Bayramı

Kurban Bayramı “*Küçük Bayram*”, “*Dirilerin Bayramı*” olarak kabul edilir. Kurban Bayramı’nda da Ramazan Bayramı’ndaki âdet ve inanışlar yerine getirilir. Ancak bazı farklar mevcuttur.

Kurban Bayramında ata babalardan kalan âdet gereği kız gelinler topluluğu çok güzel elbiseler giyer, yeni gelinler başlarına eleçek (başörtüsü) örter, sonra her bir eve varıp, “*Aytınız kuttuk bõlsun*” (bayramınız kutlu olsun) der, özel yapılmış tokoçlar (ekmek), çeşitli yiyecek ve hediyeler toplar, selkinçek diye bir oyun oynayıp akşama kadar eğlenirler. Bu âdet eskiden daha çok yaygın olmakla birlikte günümüzde kırsal kesimlerde hala mevcuttur.

Kurban, Kırgızlarda “*Kurman*”, “*Kurmandık*” kelimeleriyle ifade edilirken, “*Kurban Kesmek*” ise “*Kurmandık Çabuu*” diye söylenir. Bütün Müslümanlarda olduğu gibi Kırgızlara göre de kurban ibadeti, Hz. İbrahim’in, oğlu İsmail’i kurban etme girişiminden kalmış bir sünnettir.

Kırgızlarda kurban, bayram namazından sonra ve sadece bayramın ilk günü kesilir. Kurban bayramı bir gün kabul edilerek kutlanmakta ve o gün resmî tatil olmaktadır. Kırgızların dinî inançlarına göre kurban, Allah’a karşı bir borçtur. Bu yüzden “*Kudayın yoluna*” (Allah’ın yoluna) veya “*Amin kudayın yoluna kurmandık adadık*” (Âmin Allah’ın yoluna kurbanlık adadık) diyerek kesilir. Kesilen kurbanın, insanı Allah’a yaklaştıraçağına inanır, bunu “*Kudayın colu kurmandan ötõt*” (Allah’a giden yol kurbandan geçer) sözüyle ifade ederler. Ayrıca kurbanın, kıyamet günü Kırgızlarca “*kıl köprü*” diye adlandırılan sırat köprüsünde yardımcı olacağına inanılır. Bu konuda Kırgız Atalarının, “*Kurban kesen Müslümanlar, kıyamet günü cehennem üzerindeki kıl köprüden, kestikleri kurbanların üzerine binerek kolayca geçerler. Onun için sakat olmayan, büyük, etli ve boynuzlu malları kurban etmekte fayda vardır*” dedikleri belirtilmektedir³³.

Kurban keserken çocuklar ve kadınlar yanında durmaz, kurbanı kesen ailenin fertleri birbirlerinin elbiselerinden tutarlar. Kurbanla ilgili her işlemde besmele çekilir ve kelime-i tevhid söylenir. Kadınlar kurban kesemez.

Kurbanlık olarak koyun, koç, inek, tosun ve deve kesilir. Normalde at eti yenmesine rağmen, at, keçi vb. kurban olarak kesilmez. En makbul kurban koy (koyun ve koç) kesmektir. İnanca göre koyun kıyamet günü cennete yol gösterir. Kurbanlık, boynuzlu ve beyaz olursa daha makbuldür. Çünkü Hz. İbrahim’e gelen koçun böyle olduğu söylenir. Koyuna kıyasla ise koç daha makbuldür. Çünkü koyunun kuzusu olabilir. Keçiyi kurban edenlere az da olsa rastlanmakla birlikte keçi, daha çok bir insanın hastalıktan iyileşmesi durumunda, gençler askerden gelince vb. günlerde kesilir, halka ikram edilir.

Kırgızlar büyükbaş hayvanların 7 hisseye kurban kesilebileceğini bilmelerine ve makul karşılmalarna rağmen, genelde 4 hisseye keserler. Çünkü bir inekte 6 büyük 6 küçük olmak üzere 12 tane kemik vardır. Büyük kemikle küçük kemikleri karıştırıp 4’e bölerler, dolayısıyla bir kişiye üç büyük, üç küçük kemik düşer. 4 budun her birini bir hisseye verir, kaburgaları da eşit derecede bölerler. Burada Kurbanı dört hisseye kes-

32 Bkz. Alaguşov, *Eldik Mayramdar*, s. 34; Börü Kenensarin “*Kırgızdın Eski Mayramdarı*”, *Kırgızdar*, Ed. Keneş Cusupov, c.1, Bişkek 1993, s. 616-617.

33 Bkz. Alaguşov, *a.g.e.*, s. 36-37

menin dinî bir yönü olmadığı, sadece kurbanın paylaşılmasının kolay ve pratik olmasına yönelik bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Kırgızlar, kurbanın hisselerle bölümünde genelde terazi kullanmazlar. Atalarından öyle gördükleri için bunun daha uygun olduğunu düşünürler. Sonuçta herkesin birbirine hakkını helal etmesi yeterlidir.

Kırgızlar, kurbanın kanını mümkün olduğu kadar yere akıtmamaya çalışırlar, karnını ve diğer artıklarını ise meyveli bir ağacın dibine gömerler. Hadislerde de ifade edildiği gibi kurbanın etini üçe bölüp, birini fakir komşulara verirler. Birini gelen misafirlere ikram eder, diğer kısmını da evdeki çocuklarına ayırırlar. Onlara göre kurbanın eti üç gün içinde bitirilmelidir. Kurban eti üç günden fazla kalmamalıdır. Aksi takdirde kurban sevabı alınmaz. Onlara göre bu anlayış, hem dinde hem de Kırgız âdetlerinde böyledir. Kurbanın derisi satılmaz, fakirlere, mescide veya moldonun kendisine verilir. Ya da Caynamaz (namazlık) yapılır.

Bayram günü ilkin evin içinde bayramlaşma olur. Çoluk çocuk anne babasının elini öper. Onlar da evlatlarına 5-10 som bayram harçlığı verirler. Sonra herkes istediği eve giderek, "mayramınız menen" (bayramınız ile), "mayramınız kuttuk bolsun", (bayramınız kutlu olsun), "aytınız marek bolsun" (bayramınız mübarek olsun) gibi sözlerle bayramlaşır. Mümkün olduğu kadar her eve gidilmelidir. Rus ailelere bile bayramlaşmak için gidenlere şahit olmaktayız. Kırgızların inancına göre bayram günü en az yedi adım yürünmeli, en az yedi aile ile bayramlaşılmalıdır. Aksi durum günah sayılır. Bayram günü, bütün arkadaşları, dostları hatta düşmanları bile hoşgörü ve şefkatle karşılamak gerekir³⁴.

Ramazan ve Kurban Bayramı Arasındaki Farklı ve Ortak Unsurlar

Yukarıda kurban bayramıyla ramazan bayramı arasında âdet ve inanışlar açısından bazı farklılıkların olduğunu söylemiştik. Bu farkları şöyle sıralamak mümkündür:

Ramazan Bayramında söz konusu bayram sofrasında ikram edilen yiyeceklerden verilirse alıp gitmek doğru olmaz. Ancak Kurban Bayramı'nda sofradaki yiyeceklerden verildiğinde kesinlikle almak şarttır. Hatta teklif beklemeden sofradaki yiyeceklerden alıp gidilebilir.

Ramazan Bayramı'nda bayrama has özel bir elbise giyilmez. Ancak Kurban Bayramı'nda elbiselerin hiç olmazsa birisi yeni olmalıdır. Bu Hz. Peygamberin çocukları sevindirme âdetinden kalmıştır. Eğer yeni elbiseye gücü yetmiyorsa özellikle çocukların serçe parmağına yeni bir kumaştan küçük bir bez parçası bağlanır. Bu uygulamayla çocukları sevindirmenin yanında, ailenin maddî durumunun pek iyi olmadığı, çocuklarına bayramlık alamadıkları da ihsas edilmiş olur. Dolayısıyla bunu gören zenginler, ellerini öpen çocuklara bol miktarda para verir veya onlara bayramlık elbise veya herhangi bir hediye alırlar. Böylece onlar da sevindirilmiş olur. Bunun hem sevap, hem de toplumda dayanışma ve kardeşlik duygularını geliştiren güzel bir davranış olduğu vurgulanır.

Ramazan Bayramı'nda ölümler için Kur'an okumak ve eşe dosta, misafirlere ikram için bir koyun kesmek gerekir. Diğer bir ifadeyle Ramazan Bayramı'nda kesilen koyun "ölüler için", Kurban Bayramı'nda kesilenler ise "Allah için" kurban sayılır.

Ramazan Bayramı gününe farkında olmadan evde kirli çamaşır, bulaşık kap kaşık vb. kalırsa, "Ramazanın şırası kaldı" denerek normal karşılanır. Ancak Kurban

34 Bkz. *Kymyz, Computers* ..., s. 260

Bayramına kesinlikle kirlî bir şey kalmamalıdır. Bu durum, kalbin temizliği, bayramın sevinci ve kurbanın kabulü için şart sayılır.

Ramazan Bayramında "Appan, Sappan" söylenmeden, yani bayram namazından önce su içilir. Bu fenomen orucun tamamlandığını belirtir. Kurban Bayramında ise namaza kadar bir şey yenip içilmez.

Daha önce ifade ettiğimiz, Kurban Bayramı'nda kız-gelinlerin selkinçek oynaması geleneği Ramazan Bayramı'nda yoktur.

Ramazan Bayramı, "Büyük Bayram" ve "Ölülerin Bayramı" diye kabul edilirken; Kurban Bayramı ise "Küçük Bayram" ve "Dirilerin Bayramı" diye telakki edilir. Bu anlayışın temel espirisi kanaatimizce şudur: Ramazan ayı kutsal üç aylar içerisinde ve Allah'a ait hususî bir ay olarak kabul edilir. Yani bu ayda insanlar, mânen Allah'a yaklaşma şansına daha fazla sahiptirler. Dolayısıyla mânen arınan bu insanlar, Ramazan bayramında, yakınlarını kaybetmenin üzüntüsü ile Ramazan'ın bu manevî hazzını tadamayan kardeşlerini ziyarete gitmekle, bu manevî havayı onlara ve ölülerin ruhlarına da yansıtmaya şansına sahip olduklarına inanırlar. Dolayısıyla yakınları vefat eden kişileri ve ölü ruhlarını memnun ederler. Oysa Kurban Bayramı manevi yönü yanında, sosyal yönü ağır basan ve fakirlerin sevindirildiği bir bayramdır.

İki bayram arasında bu gibi farklar olmakla birlikte, bayramlar arasında ortak unsurlar da mevcuttur. Buna göre iki bayramda da sabah erkenden kalkılır, abdest alınır, "assolom aleykum" denerek dış kapı ve bahçe kapısı açılır. Buralara su serpilir ve temizlenir. Etrafa tütsü yapılır. Evde dastarkon (yer sofrası) hazırlanır, üzerine Nan, borsok, kattama vb konur. Eve güzel kokular salınır. Bayram günleri asla içki içilmez.

Bayram namazlarından sonra moldoya "Namaz Hakkı" adıyla para verilir. Bu uygulama Kırgızistan'da imamların konumu ile alakalı bir husustur. Çünkü Buradaki kanunî düzenlemelere göre imamların maaşları devlet tarafından verilmemekte, eskiden Türkiye'de olduğu gibi halktan toplanan paralarla temin edilmektedir. Bağımsızlık sonrası birçok konuda yeni düzenlemelere gitmek isteyen ve model arayan Kırgız Hükümeti, din eğitimi ve dinî kurumların işleyişi hususunda da yeni arayışlar içinde olup hangi ülkeyi ve hangi modeli örnek alacağını tartışmaktadır. Bu konu ile ilgili, 2000 yılının mayıs ayında katıldığımız bir tartışmada- ki devlet yetkilileri de bulunmaktaydı- camilerle ilgili düzenlemelerde Türkiye'nin örnek alınabileceği ve imamların maaşlarının devlet tarafından verilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca Bundan sonraki görevlendirmelerde Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi³⁵ mezunlarına öncelik tanınması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü birçok konuda yetersiz oldukları gözden kaçmayan Medrese mezunu eski imamlara göre haliyle ilahiyat Fakültesi mezunları dinî bilgi ve kültür bakımından daha donanımlı ve yeterli görülmektedir.

Namaz başlarken "Sappan sappan sâp" diye üç kere söylenir. Bu tabir "Safa gelin, safa durun" anlamında olup bayram namazının başladığını bildirir. Bilindiği gibi Bayram namazından önce ezan okunmadığı için, bu uygulama ezanın fonksiyonunu icra etmektedir.

35 Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1993 yılında Ankara Üniversitesi ile Oş Devlet Üniversitesi Arasındaki bir Kültür anlaşması gereği Kırgızistan'ın Oş vilayetinde açılmış olup, giderleri Türkiye Diyanet vakfı tarafından karşılanmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Erdem, *Kırgız Türkleri*, s. 89-90

Ramazan günlerinde doğan çocuklara Roza, Orozbek vb. adlar konurken, Kadir gecesinde doğanlara Kadir, Abdikadir; bayram günlerinde doğan çocuklara ise Bayram, Bayrambek, Aytmırza, Bayramgül vb. adlar konur.

Bayram namazlarından sonra komşular birbirlerini davet eder. Davete gidenler yemek yer sofrada Kur'an okunarak Hz. Peygambere, ölen ebeveyn ve akrabalara başışlanır. Bazı yerlerde ölünün yıllığı³⁶ Ramazana ve arefe günlerine rastlarsa bayram günlerine alınır. Ölünün yıllığı töreni ramazan bayramı günü yapılır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Dini günler ile dinî ve millî karakter taşıyan bayramların, toplumların hayatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Kırgızlar dinî gün ve bayramlarını günümüzde büyük bir coşku ve samimiyet içinde kutlamaktadırlar. Araştırmamız göstermiştir ki, gerek Sovyet öncesi dönemde hayat şartları gereği, gerekse Sovyet dönemindeki baskı ve yasaklamalar nedeniyle din eğitimi alma imkanı bulunmayan Kırgızlar, buna rağmen dinî günler ve bayramlarla ilgili bilgilerden tamamen yoksun değillerdir. Kulaktan dolma bilgilerle de olsa yine de bir dinî bilgi birikimine sahiptirler. Bu dinî birikimlerini gelenekleriyle birleştirerek dinî gün ve bayramlarını günümüze kadar yaşatmışlardır. Diğer bir ifadeyle Kırgızlarda, birçok konuda olduğu gibi dinî bayramlar ve arefe günleriyle ilgili kutlamalarda da eski Türk dinî inanışlarının izleri görülmektedir. Arefe ve bayram günlerinde Ata ruhlarının evi ziyaret edeceğine dair inanışlar, özellikle Ramazan bayramının "Ata ruhlarını anma" şeklinde geçmesi ve "ölülerin bayramı" olarak adlandırılması bunun delilidir. Dolayısıyla Müslüman olmalarına rağmen, Orta Asya Türk toplulukları içinde İslam öncesi Geleneksel Türk Dini inanışlarını en çok yaşatan toplumun, Kırgızlar olduğu söylenebilir.

Dini günler ve bayramlarla ilgili kutlamalar açısından Kuzey Kırgızistan ile Güney Kırgızistan arasında bir farkın olduğu gözden kaçmamaktadır. Güney Kırgızistan'da dinî hayat daha yoğunluk arz ederken, Kuzey Kırgızistan'da dinî konularda aynı hassasiyeti görmek bazen mümkün olmamaktadır. Çünkü Güney Kırgızistan Buhara, Semerkant gibi İslamî kültür merkezlerine daha yakındır ve bu bölgede Kırgızlar, Özbeklerle bir arada yaşamakta, buradaki dinî atmosferden etkilenmektedirler. Nitekim Kırgızların İslamlaşması da güneyden kuzeye doğru olmuş, Kuzeydeki Kırgız oymakları İslam'ı daha geç kabul etmişlerdir. Her şeye rağmen bağımsızlık sonrası dinî günler ve bayramlara verilen önem, Kırgızistan genelinde gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Bu da, yaklaşık seksen değişik etnik grubu ve bir o kadar da değişik dinî inancı bünyesinde bulunduran günümüz Kırgızistan'ında millî birlik ve beraberliğin artması ve Kırgızların manevî değerleriyle yeniden kaynaşması açısından çok önemlidir.

36 Kırgızlarda definden sonra ölünün üçü, yedisi, kırkı ve yıllığı gibi belli günleri vardır. Ölen kişinin yıllığı ölümünden bir yıl sonra yapılan törendir. Bunda başta at olmak üzere, inek, koyun vb. kesilerek gelenlere ikram edilir. Kur'an okunup dua edilerek ölünün ruhuna başışlanır. Ölünün yıllık töreniyle beraber kadınların yas tutması da sona erer ve yasaklar kalkarak hayat normale döner. Bu konuda geniş bilgi için "Kırgızlarda Doğum, Evlenme ve Ölüm fenomenleri" adlı doktora tezimize bakılabilir. (K. Polat)